

УДК 332.01:332.1

Миленький В. М., Шулежко О. П.¹

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ: ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ

У статті проведено дослідження поняття «економічний потенціал регіону» та виділені релевантні авторські позиції в цьому напрямку. Подано сукупність факторів, що впливають на зміну економічного потенціалу регіону. Конструктивно досліджено основні фактори та можливості їх впливу на економічний розвиток в довгостроковій перспективі. Виділені компоненти структури економічного потенціалу регіону. Подане авторське визначення поняття «економічний потенціал регіональної економічної системи».

Ключові слова: економічний потенціал, компоненти потенціалу, фактори, інноваційний потенціал, регіон.

ВСТУП

В умовах гострої необхідності пошуку шляхів і засобів найбільш раціонального використання накопиченого національного багатства країни зростає значення оцінки ефективності функціонування економіки для подолання економічної і соціальної кризи та підвищення на цій основі рівня добробуту населення.

Визначення ефективності будь-якої системи включає два загальних підходи: виявлення об'єктивних можливостей системи й оцінку економічного результату від використання даних можливостей. Тому результат діяльності регіональної економічної системи потенційно залежить від існуючих можливостей, тобто від закладеного в системі потенціалу. Такі доведені закономірності і підтверджують актуальність подальшого дослідження цього напрямку науки.

Дослідженнями питань формування економічного потенціалу регіону займалися такі дослідники, як Варцаба В. [1], Вяткіна Т. Г. [2], Джаман М. О. [3], Семенов В. Ф. [4], Ковальов А. І. [5], Макогін З. Я. [6], Тесля Д. В. [7], Щербаківська Л. М. [8] та ін.

Незважаючи на значний доробок зарубіжних і вітчизняних науковців, проблема формування цілей соціально-економічного розвитку регіону та аналізу факторів, що впливають на зміну економічного потенціалу регіону, залишається актуальною і недостатньо вивченою.

¹ Рецензент – д. е. н., професор Коломицева О. В.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у дослідженні економічного потенціалу регіону на основі систематизації окремих факторів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слово «потенційний» походить від латинського «potentialis» – похідного від «здатний бути».

Аналіз підходів у літературі до визначення сутності економічного потенціалу (ЕП) дозволив виділити таку особливість: ЕП являє собою складну за структурою і багатоаспектну за змістом категорію, що приводить до неоднозначного трактування цього поняття залежно від позицій до розгляду його сутності, складу і ролі в народному господарстві.

Ряд економістів розглядають економічний потенціал як сукупність наявних ресурсів. Однак при такому підході не враховуються можливості економічного об'єкта до ефективного використання наявних матеріальних і нематеріальних засобів або ресурсів.

На виробничу компоненту при визначенні ЕП особливу увагу звертає наукова доктрина [2], також дається визначення даного поняття: «Економічний потенціал – сукупна здатність економіки країни, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти запити населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва та споживання».

Інший підхід до визначення економічного потенціалу зазначається як результат економічних і виробничих відносин між суб'єктами господарської діяльності. Більшість науковців також відзначають, що економічний потенціал характеризується взаємодією продуктивних сил і виробничих відносин, які складають єдину економічну систему: «... стосовно до продуктивних сил (потенціал продуктивних сил тієї чи іншої економічної системи) визначається виробничими відносинами, а стосовно до виробничих відносин – можливо досяжним в їх рамках рівнем розвитку продуктивних сил» [4].

Нині дослідники схиляються до визначення економічного потенціалу як особливої характеристики розвитку регіону [5]. Наприклад, пропонується розглядати економічний потенціал регіону як сукупну здатність наявних економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, які відповідають потребам суспільства на даному етапі розвитку [5, с. 54].

Джаман М. О. дає таке визначення категорії «економічний потенціал»: «Це сукупність наявних та таких, які можуть бути мобілізовані, основних джерел, засобів країни та елементів потенціалу

цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу. Суспільна форма економічного потенціалу повинна бути такою, щоб сприяти розвитку прогресивних та ефективних форм власності» [3, с. 8]. За Макогоном З. Я. економічний потенціал – це складна система, яка починає формуватись на рівні підприємств, домогосподарств, піднімаючись вище і формуючи економічний потенціал галузі або регіону, а також суспільства в цілому. Тому з метою управління у такій складній системі, як економічний потенціал, доцільно виділити окремі підсистеми: ресурсний потенціал, природний та інноваційний потенціал [4].

За Теслею Д. В. економічний потенціал будь-якого суспільства насамперед характеризується системою виробничих відносин, що виникають між окремими працівниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом підприємств, установ, галузей народного господарства в цілому [7]. Від рівня суспільного розвитку буде залежати кількість елементів, які додаються до економічного потенціалу.

Розвиток науково-технічної революції спонукав до появи таких нових категорій, як науково-технічний, духовний, інтелектуальний, інноваційний потенціал, що у першооснові можна розглядати як складові (підсистеми) економічного потенціалу.

У наведених вище визначеннях автори найчастіше розглядають і структуру економічного потенціалу. Хоча не існує єдиної думки щодо складових ЕП і співвіднесення його з іншими потенціалами системи. Тому наведемо основні фактори, що впливають, на думку більшості дослідників, на зміну економічного потенціалу (рис. 1).

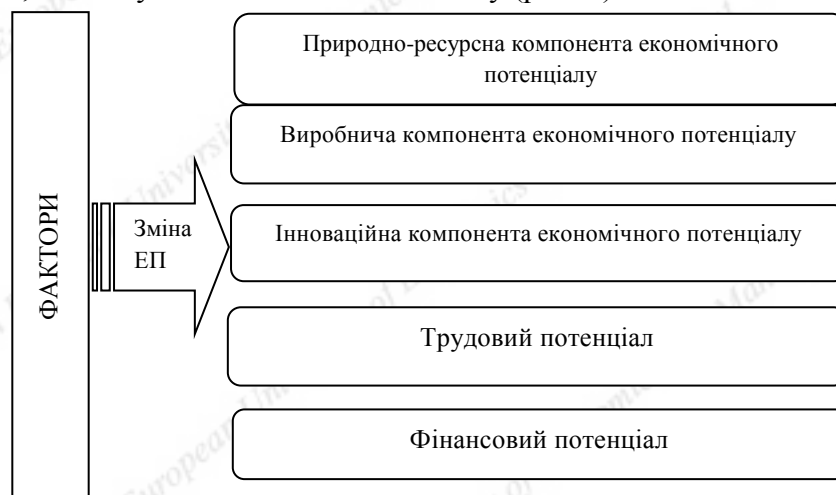

Рис. 1. Сукупність факторів, що впливають на зміну економічного потенціалу регіону

Джерело: власна розробка

1. Природно-ресурсна компонента економічного потенціалу

Вихідною точкою створення економічного потенціалу, матеріальною основою виробництва є ресурси. Природні ресурси регіону являють собою сукупність об'єктів живої та неживої природи, доступних при даних технологіях і соціально-економічних відносинах. Всі природні ресурси, як потенційні фактори виробництва, рідкісні й існують межі їхнього використання, що обмежує виробництво товарів і, отже, ступінь задоволення потреб населення.

При залученні в процес виробництва природних ресурсів необхідно враховувати екологічний фактор, стан якого може істотно знизити величину природно-ресурсного або економічного потенціалів. Саме він дасть якісну характеристику і вимагає збалансованості ресурсів. Крім того, як справедливо зауважують автори [6], «здатність економічної системи до виробництва деякої кількості благ понад суспільної потреби не повинна враховуватися в економічному потенціалі. Нарощування виробництва понад суспільної потреби або зі значним збитком для довкілля людини перевищує приріст суспільної корисності, безсумнівно збільшує виробничий потенціал, але зменшує економічний внаслідок неефективного зв'язування обмежених ресурсів».

З природно-ресурсної складової економічного потенціалу зрозуміло, що ресурсним потенціалом будемо називати обсяг ресурсів, узятий у зіставленні з народногосподарськими потребами (відбиваються в цілях соціально-економічного розвитку країни) з урахуванням можливості розширення та поповнення цих запасів у довгостроковій перспективі. До складу ресурсного потенціалу включається запас природних, матеріальних (ресурси, створені і накопичені людиною в процесі трудової діяльності з використанням природних), фінансових, інформаційних ресурсів, а також населення.

При цьому ресурсний потенціал повинен оцінювати можливості розвитку в довгостроковій перспективі, а економічний розуміється як максимальні можливості існуючої господарської системи в ідеальних умовах (ефективність функціонування систем суспільного виробництва): «Оскільки об'єктом розгляду при аналізі економічного потенціалу є досягнутий рівень розвитку, то до уваги беруться лише ті фактори, які діють в поточний момент часу. При аналізі ресурсного потенціалу необхідно враховувати, по-перше, можливість появи нових факторів, по-друге, можливість переходу ряду факторів в довгостроковій перспективі з категорії умов виробництва в категорію ресурсів» [2]. Розглядаючи ресурсний потенціал в досить широкому трактуванні (інші дослідники розділяють ресурсний і трудовий, фінансовий потенціал), як нам здається, звужується поняття економічного потенціалу. Врахування можливої зміни ресурсів (поява

нових видів ресурсів, виснаження запасів) необхідне при оцінці та аналізі економічного потенціалу в рамках оцінки його ресурсної компоненти.

2. Виробнича компонента економічного потенціалу

Як зазначалося вище, економічний потенціал часто визначається через здатність системи випускати продукцію. Тому більшість науковців вважають, що поняття соціально-економічного потенціалу взято економістами з фізичної науки, де воно означає здатність системи здійснювати роботу: «Робота економічної системи полягає у виробництві громадських корисних благ, тобто у збільшенні суспільного багатства. Економічний потенціал – здатність народного господарства до виробництва споживчої вартості – виробничої потужності економічної системи. Мова йде про максимально можливий випуск споживчих благ при заданому стані економічної системи» [1].

Поняття економічного потенціалу тісно пов'язане з виробничим потенціалом системи. Тому визначимо виробничий потенціал як здатність системи виробляти певну кількість матеріальних благ, використовуючи ресурси виробництва. Таким чином, можна говорити про те, що виробничий потенціал є частиною економічного потенціалу і відрізняється від останнього тим, що не включає у структуру економічні зв'язки. Якість розвитку виробничої компоненти економічного потенціалу багато в чому визначається інноваційним потенціалом системи.

3. Інноваційна компонента економічного потенціалу

Науково-технічний потенціал країни у вигляді науково-дослідних, проектно-конструкторських, технологічних організацій, експериментальних виробництв, досвідчених полігонів, навчальних закладів, персоналу та технічних засобів цих організацій визначає інноваційний потенціал [7].

Інноваційний потенціал знаходить своє відображення у масштабах інтелектуальної власності, що являє собою особливий тип економічних відносин з приводу володіння, розпорядження, використання результатів інтелектуальної праці. Економічне значення інтелектуальної власності виражається в тому, що її об'єкти у формі винаходів, промислових зразків і моделей виступають основою створення новітньої конкурентоспроможної техніки.

Сьогодні зростання економічного потенціалу в значній мірі обумовлене розвитком інноваційного потенціалу. Вибір пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу, застосування передових технологій, вдосконалення методів організації та управління виробництвом дозволяє сконцентрувати ресурси на ключових напрямках і уникнути перенакопичення капіталу в неперспективних сферах.

Так, П. Ромер і Р. Лукас – основоположники нової теорії економічного зростання – показали, що основними факторами економічного зростання у довгостроковій перспективі є зростання капіталовкладень у НДДКР й інвестиції у людський капітал [9].

4. Трудовий потенціал

Людина є головним елементом продуктивних сил, що здійснює виробничий процес, незалежно від ступеня своєї участі у ньому в певний момент часу. Без участі людини немає виробництва, а залишається тільки процес розвитку природи за своїми законами. Основу трудового потенціалу регіону становить демографічний потенціал – спостережувані та очікувані у майбутньому чисельність і статеві-віковий склад населення, рівень народжуваності і смертності, міграційні процеси. Можливості розвитку регіону шляхом підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня і раціонального використання працездатного населення складають трудовий потенціал країни.

Під впливом НТП потрібне постійне підвищення якості трудових ресурсів: підвищення освітнього рівня працівників, сприйняття ними нової інформації, прирощення професійних знань, висування нових конкурентоспроможних ідей.

Високий освітній рівень населення формує базу інформаційного потенціалу регіону. У зв'язку з переходом до інформаційного суспільства акцент зміщується із традиційних видів ресурсів на інформаційний ресурс (документи і масиви документів). Інформаційний потенціал регіону складається з інформаційних ресурсів – населення як носія знань, а також сукупності засобів, методів і умов, що дозволяють ефективно використовувати інформаційні ресурси. Слід зазначити, що важливим питанням підвищення інноваційного потенціалу є можливість доступу населення до сучасних інформаційних та комунікаційних технологій. Усунення інформаційної нерівності [5], підвищення освітнього рівня населення є основою зростання інформаційного і трудового потенціалу.

5. Фінансовий потенціал

Фінансовий потенціал регіону відображає можливість отримання доходів різними економічними суб'єктами при мобілізації і використання фінансових ресурсів у необхідній кількості. Фінансовий потенціал включає такі елементи: консолідований бюджет, позабюджетні фонди, цінні папери, емітовані органами влади і управління суб'єктів країни або органами місцевого самоврядування, фінансовий потенціал підприємств, фінансові ресурси інститутів кредитно-фінансової системи регіону, а також кошти, що залучаються банками з інших територій.

Деякі автори визначають фінансовий потенціал як всю сукупність економічних активів, що мають вартісну основу і здатні виступати джерелом фінансових коштів у результаті їхньої реалізації, застави, оренди (основні фонди, природні ресурси та інші елементи матеріального багатства, зосередженого у межах регіону і муніципальних утворень). Тобто фінансовий потенціал розглядається як більш широке поняття у порівнянні з економічним.

Важливою складовою фінансового потенціалу виступає інвестиційний потенціал, який в загальному вигляді можна розглядати як сукупність наявних у регіоні факторів виробництва та сфер застосування капіталу. З нашої точки зору високий економічний потенціал обумовлює інвестиційну привабливість регіону, оскільки містить в собі інвестиційну компоненту.

Поряд з даними компонентами деякі автори виділяють в структурі економічного потенціалу екологічний потенціал [1], інфраструктурний [6], бюджетний та ін. Як видно з вищенаведеного аналізу складових економічного потенціалу, відсутні чіткі межі при їхньому визначенні, що пояснюється їхнім взаємозв'язком.

Слід зазначити, що побудова оцінки стану регіональної економічної системи, у тому числі і економічного потенціалу, починається з виявлення ключових особливостей розглянутої системи.

По-перше, розмір будь-якої систем повинен відповідати цілям її розвитку і можливостям реалізації її функцій. Крім того, складові елементи системи взаємопов'язані, їхнє функціонування збалансовано. Будь-які зміни одного з елементів можуть викликати ланцюгову реакцію змін в інших частинах системи. Дана властивість системи може бути формалізована введенням і дослідженням структури павутиноподібного, міжелементного простору системи. Елементи, що мають різні стани, пов'язані різноманітними досить міцними матеріальними, фінансовими, інформаційними та іншими взаємодіями. Іншими словами, складна регіональна економічна система може діяти як потужна еластична мережа. При «перетягуванні» вузла (елементу системи) на нове місце, що характеризується зміною стану елемента, він залишається там до тих пір, поки його утримують зовнішніми впливами. Варто його «відпустити», і він негайно займе попереднє положення. Для запобігання зворотних процесів і підтримки позитивних змін у станах елементів регіональної системи і регіону в цілому необхідно запроваджувати процедури системного управління, які забезпечують успішне функціонування регіональної економічної системи, незважаючи на можливі суперечності між елементами.

Крім того, необхідно враховувати вплив зовнішнього середовища на систему: в умовах виходу з кризи вона виявляється

недружньою, а її вплив на складну економічну систему, якою є регіональна економіка, багатоаспектним і слабкокерованим. По-перше, спостерігається зниження попиту, що викликає зменшення фінансових коштів (оборотного капіталу) суб'єктів господарської діяльності, потім виникають труднощі з виплатою податків, що призводить до зниження обсягу коштів держави і зменшення його можливостей по регулюванню, підтримання рівня попиту. Таким чином, коло замикається і можна говорити про виникнення спіралі функціонування регіональної економіки у період кризи.

Для виходу з цього становища багато авторів пропонують здійснювати концентрацію регіональних ресурсів – фінансових, матеріальних, інформаційних. З цим не можна не погодитися, однак, як нам здається, необхідно також запроваджувати ретельний контроль стану суб'єктів господарської діяльності.

Таким чином, в умовах недружнього зовнішнього середовища найбільш ефективною стає система з найкращими умовами надходження необхідних їй ресурсів (фінансових, матеріальних та ін.), які раціонально використовуються, тобто з оптимальною організацією виробництва товарів і послуг й успішною їхньою реалізацією.

У той же час взаємодія регіональної системи з іншими системами створює основу для надходження необхідних ресурсів із зовнішнього середовища, що також потребує витрат вже наявних ресурсів.

ВИСНОВКИ

З вищесказаного можна зробити висновок, що вирішення питань успішного функціонування і розвитку регіональної економічної системи – процес поліфункціональний. І найважливішим на цьому шляху напрямом є оцінка економічного потенціалу регіональної економічної системи, визначення рівня його реалізації, створення сприятливих умов для перетікання галузевих ресурсів всередині системи, формування бази для їхнього нарощування, що приводило б до збільшення ЕП в цілому.

Таким чином, з урахуванням вищесказаного економічним потенціалом (ЕП) регіональної економічної системи будемо називати сукупну можливість системи, що виникає у процесі господарської діяльності на основі ефективного використання наявних у системі матеріальних і нематеріальних ресурсів при досягненні таких цілей: формування і максимальне задоволення потреб системи в товарах і послугах; підвищення якості життя населення; підтримка стійкого зростання господарюючих суб'єктів системи; сприяння зростанню національного доходу країни.

У результаті виділена центральна проблема пошуку пріоритетних напрямів розвитку регіональної економіки як завдання

пошуку траєкторії розвитку потенційних можливостей регіональної економічної системи на основі оцінки рівня використання економічного потенціалу і його нарощування у залежності від цілей регіону.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варцаба В. Регіональний економічний розвиток та доцільність уточнення суті і змісту поняття «регіональний менеджмент» / В. Варцаба // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 4. – С. 49–57.
2. Вяткіна Т. Г. Дослідження особливостей використання ресурсного потенціалу регіону (стратегічний аспект) / Т. Г. Вяткіна // Економіка та держава. – 2014. – № 11. – С. 54–58.
3. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів : навч. посіб. / М. О. Джаман. – К. : ЦУЛ, 2014. – 384 с.
4. Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону : монографія [Електронний ресурс] / В. Ф. Семенов, О. І. Руденко, О. В. Басюк [та ін.] ; за ред. В. Ф. Семенова, О. І. Руденко. – Одеса : Одеський національний економічний університет, 2012. – 150 с.
5. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності : монографія [Електронний ресурс] / А. І. Ковальов, М. Д. Балджі, В. А. Карпов та ін. – Одеса : Атлант, 2014. – 178 с. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2748>.
6. Макогін З. Я. Вплив ПІІ на економічне зростання регіонів України / З. Я. Макогін // Економіка та держава. – 2014. – № 5. – С. 20–25. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2006>.
7. Тесля Д. В. Ринковий потенціал регіону: сутність і його складові / Д. В. Тесля, С. Л. Шульц // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 27–37.
8. Щербаківська Л. М. Особливості формування державної політики щодо розвитку регіонів: європейський досвід / Л. М. Щербаківська // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 18. – С. 145–149.
9. Romer P. Growth Cycles / P. Romer, G. Evans, S. Honkapohja // American Economic Review. – 1998. – № 88. – P. 495–515.

Дата надходження до редакції – 25.09.2015 р.

¹ Рецензент – д. е. н., доцент Савченко С. О.